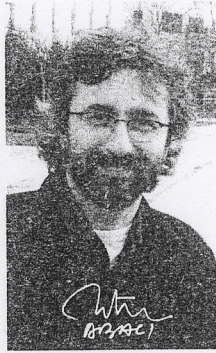

GÜLDİKEN

YAZ 2005 / SAYI 33

MİZAH KÜLTÜRÜ DERGİSİ

İçindekiler

Necati Abacı
1958 ~ 2004

- Oğuz Aral Portresi **Necati Abacı** 0
- Bir Yıl Aradan Sonra: **Güldiken** 2
- Kedi Kedi Olalı... **İzel Rozental** 3
- Latife Etmeye, Tavla ve Satranç Oynamayı Beyan Eder **Mercimek Ahmet** 5
- Necati Abacı ve Arkadaşları **Cevat Özer** 6
- Necati Abacı **Yunus Koray** 7
- İnsanlık Ansiklopedisi İçin Bir "Madde": Necati Abacı **Turgut Çeviker** 8
- Necati Abacı Portresi **Merih Akoğul** 8
- Felsefi Açıdan Mizah ve Yergi: David Hartley (1705-1757) **John Morreall** 10
- Mustafa Okan **Muharrem Şengöz: Sokak Çocuğu Adımları** 12
- Kendiportresi **Muharrem Şengöz** 12
- Karikatürler **Muharrem Şengöz** 15
- Karikatürücü Mülâzım Ahmet Rıfka'nın İşkence Davası... **Turgut Çeviker** 26
- Rıfka-Âdil Efendilerin Muhâkemesine Dair Haberler **Akşam Gazetesi** 27
- Kendiportresi **Ahmet Rıfka** 27
- Karikatürler **Ahmet Rıfka** 33, 34
- Mehmet Ali Kılıçbay'ın "Güldiken"leri: "Soytarılar Gülmez Sırtır" **Turgut Çeviker** 35
- Mehmet Ali Kılıçbay Portresi **İzel Rozental** 36
- Ernst H. Gombrich Portresi **Tulio Pericoli** 38
- Karikatürçünün Silahhânesi **Ernst H. Gombrich** 39

GÜLDİKEN
Dört Aylık Mizah Kültürü Dergisi

Yaz 2005, Sayı: 33
Sahibi: Iris Yayıncılık ve Filmcilik Ltd. Şti. adına Turgut Çeviker
Yazışleri Sorumlusu: Turgut Çeviker
Yazışma Adresi: Güldiken Dergisi, P.K. 41
Kadıköy 81301 İstanbul

iris

Rasimpaşa Mah., Meltem Sok., Meltem Apt., No: 7/14
Kadıköy 80320 İstanbul
Tel.: 0.216. 345 01 72; Telesekreter - Faks: 0.216. 414 30 66

Muhammet Şengöz: Sokak Çocuğu Adımları

MUSTAFA OKAN

Türkiye toplumunun aydınlanma kültürü ile ilişkisi, oldukça dar bir zaman dilimi içine sıkışmış yakın tarih ile o yakın tarihi sistematik bir biçimde kendi içine kapatmaya çalışan ezici bir şimdiki zaman arasındaki gelgitlerde izlenmek zorunda. Yakın tarihin sıkışıklığı, büyük ölçüde, üstlendiği gelecek projesi ile tarihsel birikimi arasındaki dramatik boşluğa bir de kendisi dışında kalan dünyadaki yoğun gündemin eklenmesindedir. Böylelikle, iç gelişmelerin ürettiği sorunsallar, dışardan taşınan ama içerde göğüslenmek zorunda olanlarla ilişkiye girerek alanını genişletmiştir. Söz konusu tarihsel dönemde, gündemin içeriksel yükünün ağırlığına karşın, içerden çözüm arayan dinamikler süreç üzerinde hatırı sayılır bir ağırlığa sahipti. Seksenli yıllar şimdiki zaman için milat sayılacaksa, içerde birikmiş çözüm potansiyelinin aldığı ölümcül darbenin neden olduğu inisiyatif yitiminin altı çizilmelidir. Bugün Türkiye toplumunun kendi kaderini yönetme yeteneğini büyük ölçüde yitirmiş olması, kaybedilenlerle elde kalanlara dair gerçekçi bir muhasebenin yapılmasını zorunlu kılıyor.

Türkiye toplumunu üretim etkinlikleri ile sorun çözüme yetenekleri arasındaki ilişki bakımından tartışan bir değerlendirme tutumu, toplumsal dokunun hasarlı bölgeleriyle işler durumda olanlarını ayırt edebilmeye olanak tanıyacaktır. Sanat da diğer üretim etkinlikleri gibi, bugünden geriye doğru gidildiğinde, neredeyse çeyrek yüzyılı bulan bir dönemde yeniden kurgulanan üretim anlayışından kendi payına düşeni almış görünmektedir. Murat Belge'nin *Marxist Estetik* (1989) adlı çalışmasında vurguladığı gibi, toplumun üretim tarzı, sanatsal üretimi iki dolaylı yoldan etkiler: Sanatsal üretimin, dolaşımın ve tüketimin maddi ortamını dışsal olarak hazırlar; ve sanatsal üründe doğrudan doğruya yer alacak ideolojilerin genel çerçevesini belirler.¹ Bu kuramsal çerçeveye toplumsal pratik açısından bakıldığında, bir üretim alanı olarak sanatın üretim, dağıtım ve tüketiminin büyük ölçüde "piyasa" ilişkilerine bağlandığını, bu

Muhammet Şengöz, Kendiportresi.

bağlanışın yeni bir "liberalizm" rüzgârıyla organik bir bütünlük içinde, zihinsel ortamı kuşatıldığını söylemek yanlış olmaz. Türkiye toplumunun, geçen yüzyılın son çeyreğine değin iyi-kötü geliştirdiği eleştirel kültürün hareket alanı, bu yeni kurumsal yapı eliyle iyiden iyiyeye daraltılmıştır. Bu süreç toplumsal çatışmanın tarihsel olarak belirlenmiş egemenlik ilişkilerine hiç dokunmadan, dahası onu daha güçlü bir yapıya kavuşturacak şekilde işlemiştir. Bu yeni kurumsal yapı, toplumsal ayrışmanın eleştirel geleneği üzerinde ilerleyen çatışma kültürünü tasviye eden – inanç özgürlüğü, alt kültürlerin meşrulaştırılması, etnik ayrımların vurgulanması gibi – yeni çatışma alanları tarif ederek biçimlendirmiştir kendisini. Başka bir deyişle, muhalif kültürün toplumsal etkisi, toplumsal çatışmanın tarihsel olarak belirlenmiş zemini

kaydınlarak tasviye edilmeye çalışılmıştır. Sanatın bu sürece verdiği tepki, büyük ölçüde, uyum sağlama gibi görünse de, örneğin karikatür, geleneğindeki ele avuca sığmaz damarla bağımlı önemli ölçüde korumuştur. Cumhuriyet gazetesinde Gamze Akdemir'le yaptığı söyleşide, "Her şeyin baş döndürücü bir hızla tepetlak edildiği ve tüketildiği bu zamanda görüneni, bize gösterilmek isteneni değil, görünmeyeni; söylenenleri değil, söylenmeyenleri çizmekti hedefim." diyen Muhammet Şengöz'ü de o aykırı damarın bir uzantısı saymak doğru olur.

Hayatın çelişkiler ve çatışmalarla örülmesi doğası karikatür için en elverişli yaşam alanıdır. Gerçek, çelişkiler ve çatışmalar içinde gizlenir ve yine aynı nedenle orada görünür hale getirilebilir. Gerçek olanla olmayana ayırt edebilmenin yaşamsal önemi dikkate alındığında, insanın üretici etkinliklerini hayat üzerindeki etkileri bakımından değerlendirmek kaçınılmaz bir zorunluluk olarak ortaya çıkar. Şengöz, gerçekliğin dışında konumlanmaya elverişli olmayan bir karikatürücü tutumuna yakın durarak hayata yönelik insan davranışlarını, içeride, neredeyse göğüs göğüze bir çarpışmanın yakınlığında irdeliyor. Bu yakın temas, başka bir deyişle diyalog, kimi zaman güncelini fırtınalı gündemiyle kimi zaman da günceli kuşatan kuramsalın ağır gövdesiyle girişilmiş bir polemikçi tutum ağırbaşlılıkla deli doluluk arasındaki verimli ilişkinin olanaklarıyla donatıyor Şengöz'ün karikatürlerini. İşte savaşın yerle bir ettiği dünya. (Karikatür 1) Ama yine de ayakta kalan bir şey var: Öyleyse savaş için hâlâ iyi bir neden var demektir!

İnsanın üretici etkinlikleri hayatın bütünsel işleyişini bakımından ele alındığında sistem denilen şeyle yüz yüze gelinir. Sistemin gündelik hayatın içeriğine tıktığı sayısız ayrıntıyı karmaşık bir ilişkiler yumağı içinde bir arada tutmakta gösterdiği beceri, bütün bu işleyişin baş döndürücü bir hızla gerçekleşmesi olgusuyla birleştirilerek değerlendirilmiştir. Çünkü, bütün bu yapısal özellikler, hayat tarafından insan önüne konulan yığınlarca sorunun karşılanması sürecinde gündelik olanın yüceltilmesine dönük eğilimleri besler. Karikatürün doğasına özgü hızlı tepki verme yeteneği, sistemin düzenli ve kesintisizce yönettiği kendini yeniden üretme sürecini içeriği bakımından aynı hızda saptayarak gösterir kendisini. Karikatürün, sistemdeki içerik öğelerini açığa çıkarmada gösterdiği çeviklik gündelik olanın iktidarını sarsar; onu "sanatın sokak çocuğu" yapan şey de bu eşzamanlılıktır. Ve belki de bu yüzden sokak, Şengöz için de, tüm somutluğu ile hayatın hem durduğu hem de olanca canlılığıyla sürdüğü yerdir. (Karikatür 2)

Aynı sokak çocuğu tutumu Şengöz'ün "deprem karikatürleri"nde de görülür. Depremın sokakta

1995

biraktığı insanlar arasından bakar hayata. Eğer fay hattında biriken enerjiyle depremin şiddeti ve süresi arasında dolaysız bir ilişki varsa Şengöz'ün deprem karikatürlerini bu denklemin bileşenlerinden biri saymak gerekir. Kendi gerçeğine dönük kızgınlığını bir türlü o gerçekliği aşmaya dönük bir içeriğe kavuşturamayan, böylelikle de kendine acımayla sızlanma arsında salınıp duran bir kültürün çocuklarına hemen yanı başlarından seslenir Şengöz. Doğal bir felaketin sonuçlarını da doğallaştırmış bir hayat algısına yöneltir kimi zaman bakışını (Karikatür 3) kimi zaman da adeta doğallaşmış bir iktidar kültürüne (Karikatür 4). Ama yaşananlar içindeki en katı gerçek, tüm ülkücülüğüyle belleğe kazınmış yer sarsıntılarının, tilkinin karga karşısındaki konumu bakımından yeni bir fırsat yaratmış olmasıdır (Karikatür 5).

Şengöz'ün karikatürlerine bir bütün olarak bakıldığında, "sürpriz"li durumlar yaratmaya dayalı bir kurgu anlayışına oldukça sık başvurulduğu görülür. Gerçekliğin ödünsüz bir katılığa kuşattığı insan hayatını bir yerinden kırabilmek için kimi durumlar karşısında duyulan şaşkınlık çok değerli bir fırsata dönüşebilir. Şu ağacın üzerindeki avcının (Karikatür 6) yaşadığı şaşkınlık ona sağanak yağmurun armağanı. Doğanın yani. Oysa o, az öncesine kadar avlamaya çalıştığı kuşları doğanın kendisine cömertçe sunduğu bir armağan olarak görmüyor muydu? Ne var ki, şimdi beklenmedik bir durumla yüz yüze; yağmurun durmasından selin çekilmesine kadar, kuru ve sıcak evine ulaşmaya kadar, ve küçük bir olasılık olsa da, kurbanlarıyla gerçekleşmesi olası bir sonraki trajikomik buluşmaya kadar düşünebilir olup bitenleri.

Şengöz'ün karikatürleri ilgi alanın çeşitliliği bakımından ele alındığında, hayat içinde ayak basmadık yer bırakmamaya çalıştığı görülür. O, izleyiciyi kendisiyle birlikte adımlatırken hayatın içinde, bu tıka basa doldurulmuş dünyanın tüm karmaşıklığından yalın, bir o kadar da çarpıcı bir

2003

gerçek süzüp çıkarır: Sözcüğün tam anlamıyla, profesyonelce yönetilen bir hayatın içindedir insanlık. Para, ticaret, makineler, iletişim, silahlar, savaşlar, fabrikalar, eğitim, sinemalar, spor, marketler, sergi salonları, siyasal partiler... hayatı çekip çeviren her şey. Kendi bütünselliğini kıskançlıkla koruyan bu profesyonellik kültürü, yönettiği hayata kitlelerin katılımını tek bir koşula bağlar: Amatörlük. Ne ki, içeriği bakımından sözcüğün taşıdığı anlam, burada tarif edilen haliyle aynı değildir. Sözcüğün kendi doğasındaki masumiyetin yerine safça bir kabulleniş konulmuştur. Eğer, hayata katılmakla gerçekliğin bilgisine ulaşmak arasındaki bağın farkına varılmışsa, amatörlüğün ne denli ağır bir maliyeti olacağı, safça kabullenişin apaçık bir boyun eğişe denk düşeceği görülür.

İşte pencere önünde oturan çocuk safça sesleniyor, "Baba, anne!.. Kapağa baksanıza bi gelen var!...": Savaş kapağa nasıl dayandı? (Karikatür 7)

İşte bir başka avcı öyküsü: Kuşun masumca yaptığı seçim gülünç mü? (Karikatür 8)

İşte bir yetkili kişi ziyareti: Bazı küçük isteklerin demokrasi sandığına yansiyacak bir maliyeti olacak elbet! (Karikatür 9)

Peki ya, dereyi taşlar üzerinden atlayarak geçmeye çalışan şu adamın şaşkınlığı neye denk düşüyor?: Uygun aralıklarla sıralanmış ilk birkaç taştan ötesini göremeyen, düşünemeyen biri kendi şaşkınlığını nasıl aşacak? (Karikatür 10)

Şengöz, insanı, şu ya da bu nedenle yaptığı seçimlerin içerikleri bağlamında kişileştiriyor. Bunu yaparken sonuca odaklanmaktan çok sürece yöneliyor dikkatleri. Başka bir deyişle karikatürlerini, eylemin gerçekleştiği anı geriye dönük bir nedensel bağlantıyı içerebilecek şekilde kurguluyor çoğu kez. Belki de bu

14

2001

yüzden derenin ortasında şaşkınlıktan donakalmış şu adamla beraber bir hayatın geriye dönük muhasebesini yapma şansı doğmaktadır izleyici için.

Muhammet Şengöz'ün karikatürlerine çizgi pratiği açısından bakıldığında, içerik olarak yapılaşmış "görüş"ün yükünü üstlenmeye elverişli bir yalınlık anlayışı hemen göze çarpıyor. Belli ki, bu son derece kıvrak çizgi becerisi, kişisel vurgusunu giderek yükseltme yönünde ağırlık kazanıyor. Şengöz'ün kitaplarda² toplanmış karikatürlerinde, çizim anlayışının kimi zaman yukarıda dile getirilen gelişme eğiliminin dışına çıktığı görülsede, daha çok haftalık mizah dergileri geleneğine özgü bu dilin genellikle oradakilere özgü bir mizah kavrayışı ile birleşerek ortaya çıktığı açıktır. Bu durum, içerik-biçim diyalektiğini yetkin şekilde örnekliyor olmakla Şengöz için de bir yol ayrımını işaret etmektedir.

Muhammet Şengöz hayata boyacı sandığını arkasındaki çocuğun bulunduğu yerden baktıkça karikatürü de hayatı değiştirmeyi sürdürecektir. (Karikatür 11)

Dipnotlar

- 1 Murat Belge, *Marxist Estetik: Christopher Caudwell Üzerine Bir İnceleme*, BFS Yay., İst., 1989, s. 255
- 2 Muhammet Şengöz, *Karikatürler*, Karikatür Vakfı Yay., Ank., 1995
- 3 Muhammet Şengöz, *Orada Kimse Var mı!.. Deprem Karikatürleri*, Yayıncı Yay., Kocaeli 2001
- 4 Muhammet Şengöz, *Çizdimgitti*, KOGA Kocaeli Gaz. Mat. Tic. A.Ş., Kocaeli 2003